

TÜRKLER İLE İNGİLİZLERİN İLK TEMASI¹

Halil Halid

Miladın 1394 senesinde İngiltere’de Lankaster dükası -bir hâkim-i müstakil sıfatıyla- Macar kralı, Venedik Cumhuriyeti, Burgon ve Orlean dükaları ile müzâkerata girişerek Sultan Bayezid-i Evvel aleyhinde bir hey’et-i Salîbiye teşkil etmek istemişti. Bir müddet sonra oğlu Bulingbruk -ki bilahare Dördüncü Henry unvanıyla İngiltere taht-ı hükümetini ele geçirmişti- Osmanlıları Avrupa’dan tard [kovmak] için giden Cemiyet-i Düveliye [Devletler Birliği] ordusuna bililtihak [katılarak] bin kadar mızraklı cenkçilerle İngiltere’den hareket etti. İngilizlerin bu sefer Salîbiyyûna [Haçlılara] iştirakleri tevârîh-i umûmiyede musarrah [açıklanmış] değildir. Fakat evrâk-ı mîriye [devlet kayıtları] mecmualarındaki bazı muhaberat suretleriyle Dördüncü Hari devrine mahsus olan bir tarihe² nazaran Ehl-i Salîbe [Haçlılara] İngilizlerin dahi dahil oldukları muhakkaktır.

1396’da Hey’et-i Salîbiye ordusu Sultan Bayezid Han’ın bizzat kumanda ettiği Osmanlı askerleri tarafından Niğbolu’da hezîmet-i külliyye [genel bozguna] uğratıldı. Tarümar edilen Frenk muharipleri ekseriyetle kırıldı. Bazıları da kaçıp kurtuldu. Mîlel-i muhtelifeye mensup olan ümerâ-yı efrencin [Avrupalı emirlerin] sağ kalanları ise esir tutularak payitaht-ı saltanat olan Bursa şehrine götürüldü. İngiliz cenkçilerinin başlarına ne hal geldiği, diğer muhariplere ne haller vaki olmuş olduğundan anlaşılabilir. Fakat reisleri olan Bulingbruk yani Dördüncü Henry Macar

¹ Matbaa-yı Ahmed İhsan, Kostantiniyye, 1326. Metnin çevrimyazısı Yeditepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü İkinci Sınıf Öğrencileri tarafından, son kontrolü ise Prof. Dr. Mehmet Kanar tarafından yapılmıştır.

² J. H. Wylie’s Henry IV 158. sayfadan sonra o babda tafsilat var.

kralı ile birlikte firara muvaffak olmuştu. İngilizlerin bir sözü vardır ki lisanımızda şu vechile ifham edilebilir: “İhtiyat, kahramanlığın büyük bir hassasıdır.”

İmdi Türklerin hücumuna mukavemet olunamayacağını görünce Bulingbruk öteki serdarlar gibi beyhude tehlikeye atılmaktansa bir çare-yi halas taharrisini [aramayı] sevâb [uygun] gördü. Ve Tuna üzerinde bulunan bir Venedik gemisine atılıp deniz tarîkiyle Avrupa’ya avdet eyledi.

Türk kavmiyle İngilizlerin kadimden beri bir cihet-i müşabeheti [benzer yönü] vardır ki o da bu iki kavim efradı arasında mevâki’-i hatarnâkte [tehlikeli yerlerde] geştügüzâr [dolaşma] ve bilâd-ı bâidede [uzak beldelerde] cenkcûluk ederek [savaşarak] şöhretşiâr [meşhur] olmaya meyledenlerin kesretli [çok] bulunmasıdır.

Bulingbruk da gençliğinde sahib-i sergüzeşti [maceracı] olmak emniyesiyle öteye beriye başvurmuş ve icra-yı vukuata [olay çıkarmaya] koşmuştu. Hatta Afrika-yı Şimâlî müslüman gemicilerinden korkup da Avrupa akvamından vahdet-i mezhep [din birliği] namına istimdad eden [yardım isteyen] Cenevizlilerle 1390 senesinde Tunus’a kadar gittiği ve bir hayli katl ü gârâta [kıyıma ve yağmaya] iştirak ettiği *Illustrious Henri*’s unvanlı kitapta³ mezkurdur. Gerek şark ve cenupta “husemâ-yı diyanet” [din düşmanları] addolunan müslümanlara karşı vukubulan seferleri, gerek tâc-ı kralîyi ihrazdan mukaddem [taç giymeden önce] kilise inşası vesair âsâr-ı ittika [takva eserleri] ibrazı sebepleriyle Bulingbruk bir maksad-ı mukaddes uğrunda vakf-ı nefis ü mal etmiş olan [hayatını ve mallarını adanmış] fedakârândan addolunabilir. Fakat Thomas Carte nâm bir müellif tarafından *A General History of England* ünvanıyla yazılan bir tarihte Henry’nin pek hilekâr bir mürâi [ikiyüzlü] olduğu iddia olunuyor. Bu müellif kitabının Dördüncü Henry devrine ait faslında diyor ki: “Taç ve taht gaspetmiş olanlar için bir tavr-ı ittika ahz etmekten ve teşebbüslerini takdir-i Hüdâya atfeylemekten daha iyi bir vesile olamaz.”

Şekspir [Shakespeare] in külliyyat-ı asarı arasında Dördüncü Henry ünvanındaki tiyatro malumdur. Şair-i şehir bu tiyatrosunun bir yerinde Henry’ye Kudüs-i Şerifi a’dâ-yı nasraniyetten tahlis için yemin ettiriyor. Şekspir’in sahne-i hayalden Henry’ye söylediği sözler şu vechile ifade olunabilir.

“Ba’dema bir İngiliz kuvve-yi satveti tertip edeceğiz.” ki bunların eslihası rahm-i maderlerinde yapılmıştır. Kadem-i mübarek-i İsa’nın yürümüş olduğu arz-ı mukaddesten o mecusları püskürtmek için...”

Şekspir’e isnad olunan asarın şairin kendi tarafından telif olunup olunmadığına dair vakit bevakit pek çok mübahesat cereyan eder. Tiyatro oyunculuğundan yetişmiş olan bu zat da asar-ı deha zuhuru gayr-i tabii bir hal değildir. Binaenaleyh

³ Bu kitap Henry isminde gelen bir iki İngiliz kralının hayat ve saltanatlarını hâvidir. Robert Cotton tarafından telif olunan bu eser 1679’da Londra’da tabedilmiştir. Sayfa 64.

ondan sünuh eden efkâr-ı âliye behemehal tettebbuat-ı âlimane neticesi olmak icab etmez. Mamafih Şekspir'in asarında tarih-i insaniyetin mazideki ahval-i diniye ve siyasiyesine dair mevcut olan işaret bunların lâcerem bir fazıl-ı mütebahhir tarafından iltikat edilmiş olması mülâhazasını hatıra getirir.

İmdi Şekspir'in arz-ı mukaddes hakkında Dördüncü Henry'ye söylediği kelimada tarihe ait bir ima vardır. Bu imanun murad-ı hakikisini nasıl tefsir etmeli? Şekspir'in asarı üzerine şuruh ve havaşi yazan müelliflerin kitaplarına müracaat ettim; murad-ı kelam hakkındaki tereddüdümü halleder izahat bulamadım. Dördüncü Henry tac-ı kraliyeti giydikten sonra bir ehl-i salib muharebesi açıp Kudüs-i Şerife gitmek istemiş. Hatta F.C. Hingeston nam zat tarafından: *Royal and Hictoric Letters during the Reign of Henry IV* yani "Dördüncü Henry'nin devri zarfındaki muharrerat-ı tarihiye ve kraliye" unvanlı eserde⁴ kral Hanry'in Habeş hükümdarına yazmış olduğu bir name mündericidir. Müşarünileyh kral bu namesinde ötedenberi arz-ı Filistine gidip de Beyt-i Mukaddes'i küffardan⁵ tahlis niyetinde bulunduğunu mübahat ile beyan eymeşti. Diğer bir ihtimale göre Şekspir Henry'nin Niğbolu muharebesinde bulunduğunu ve sonra Bizantin imparatoru İkinci Manuel'in İngiltere'ye kadar gelip Türkler aleyhinde imdat talep eylediğini bildi de Dördüncü Henry namına söylediği mezkur kelimada o iki vakadan birine ima eyledi. Filvaki Sultan Bayezid-i Evvel ile muasır olan Henry'nin devrinde hudud-i Osmaniye daha Suriyeye'ye doğru tevessü eylememişti. Fakat müslüman ile Türk frenklerce aynı şahıs zannedildiğinden İstanbul'u tazyike başlamış olan Osmanlıların Mısır Memlûklerinden ayrı bir ümmet efradından bulunduklarını kimse tefrik edemezdi. Binâen alâzalık Şekspir'in bâlâda [yukarıda] mezkur kelimadaki imanun Osmanlılara aidiyeti daha ziyade ihtimale yakındır.

1400 senesinde Napoli, Fransa ve İngiltere saray-ı kralîlerini şarktan gelme bir misafir-i muhteşem ziyaret eylemişti. Bu zat Bizantin imparatoru İkinci Manuel'di. Manuel Sultan Bayezid'den bir galibin i'ta edebileceği müsaedatın en büyüğüne mazhar olduğu halde padişah-ı müşarünileyhi aldattı ve sonra Osmanlılar aleyhinde icra-yı husumet için Avrupa'dan istimdad etti. Fransa'dan gelen gönüllüler hudud-i hakanînin ötesine berisine tecavüzle bir dereceye kadar katl ü gârata [kıyıma ve yağmalara] muvaffak olabildilerse de bu gibi arızalarla seyl-i istila-yı Osmanînin [Osmanlı'nın istila selinin] önünü almak imkanın fevkinde olduğunu anlayınca İmparator Manuel Avrupa-yı garbîye gidip bizzat hükümdaran-ı efrencden [Avrupa krallarından] imdat talep eylemeye karar verdi. Niğbolu muzafferiyeti üzerine kuvvetine itimadı artmış olan sultan-ı Osmânîyan bu teşebbüsat-ı istimdadiyeye [yardım isteme girişimlerine] o kadar ehemmiyet vermedi. Padişahın kuva-yı Osma-

⁴ Bu eserin birinci cildinin birinci zeylinde.

⁵ Müslümanlar hakkında "kafir" tabirini Avrupalılar bizden çok zaman evvel istimale başlamışlardı.

niyeye itimadı o derecedeydi ki hatta Niğbolu muharebesinde esir alınan ve Bursa'da ikamete memur olan asilzadegan-ı ümeradan [*beylerin soylularından*] bir genç bir daha Osmanlılar aleyhinde eline silah almamak şartıyla memleketine iadesini istida eylediği zaman -müverrih [*tarihçi*] Gibbon'un rivayetince- Sultan Bayezid şu yolda cevap vermişti: "Bu babda yemine, taahhüde hacet yok. Sen gençsin, arzu-yi intikam ile yemin falan tanımayıp yine bize karşı adavet [*düşmanlık*] icrasında bulunmak isteyeceksin. Şurasını bil ki her ne zaman silahı ele alıp da Osmanlılara hücum etmek istersen Bayezid'i karşında bulacaksın. Hadi, azadsın git." O zamanlar taraf-ı a'dâ [*düşman tarafı*] ne olup bittiğine pek o kadar ehemmiyet verilmediğine bir delil olmak üzere zikredebiliriz ki imparatorun bir ehl-i salib teşkili için Avrupa-yı garbiye sefer eylediği tarihlerimizde musarrah değildir. Yalnız Hoca Sadeddin merhum *Tacüttevarih*'in yüz kırk yedinci sayfasında madde-i istimdadi "Tekür-i gümrah [*sapkın tekfur*] kadem-i şah-ı nusretpenahtan âğah olıcak bîm-i can [*can korkusu*] ile müluk-i efrencenamelersal eyledi" diye muhtasar surette işaret ediyor.

Vekayi-i cariyeyi günü gününe kaydetmek için tertip olunmuş olan bir kilise ruzname-i kadiminde⁶ İmparator Manuel'in Fransa payitahtını ziyareti hakkında pek çok tafsilat vardır. Fransa'nın gerek erkân-ı hanedanîsi [*kraliyet erkânı*] gerek ekabir-i kinisaiyesi [*kilise ileri gelenleri*] tarafından şarklı bu misafir hakkında ifa olunan mihmannevazlıklar [*misafirperverlikler*], merasim-i ihtiramkârî ve hatta kral tarafından takdim olunan iane-i nakdiye [*para yardımı*] pek fasih bir lisan ile zikredildiği halde ziyaretin maksad-ı aslisi olan muavenet-i fi'liyeden [*fiili yardımlaşmadan*] pek de bahsolunmuyor. Bunun sebebini müverrih Gibbon'dan öğrenebiliriz. Bu müellif-i fâzıl Niğbolu hezimetinin acısı henüz dimağında dururken Fransa kralı Altıncı Şarl'ın kalkıp da Manuel için tekrar bir ehl-i salib teşkiline muavenet edemeyeceğini tabii görüyor.⁷

Manuel Fransa'da bir hayli zaman oturduktan ve bir hayli izaz ve ikram gördükten sonra bir kere de muavenet için İngiltere'ye başvurmak istedi. Fakat Paris'ten Londra'ya geçebilmek uzun müddet muhaberatı mucib oldu. Çünkü -Taht-ı hükümdariyi İkinci Rışar'dan gaspetmiş olan- Dördüncü Henry şimalde İskoçyalılar, garbda Gal halkı kendisine muarız olduklarından onlarla uğraşmada ve bu gavail-i taarruz ve isyan [*saldırı ve isyan gaileleri*] sebebiyle imparatora arzu ettiği muavenet-i fiiliyeyi ifa edemeyecek bir haldeydi. Tac-ı saltanat hoş bir şey olsa bile onu elde etmekten mütevellid müşkülâtın azabı pek elimdir. Nitekim Şekspir Dördüncü Henry lisanından olmak üzere

"Uneasy lies the head that wears a Crown"

⁶ Bu ruzname mecmuaları M. L. Bellaguet nam zat tarafından Latince asıyla beraber neşredilmiştir. Fransızca unvanı şudur: "*Chronique du Religieux de Saint Denys*" tercümenin üçüncü cildi 51. sayfasına bakıla.]

⁷ Gibbon'un Decline and Fall of the Roman Empire nam tarihine bakıla. Sekizinci cild, 186. sayfa.

Yani “bir ser ki tac iktisa ede [giysin], onda endişe bulunur” demişti. Şekspir’den takriben iki yüz sene evvel yaşamış olan Hafız-ı Şirazî de bu hakikati beyt-i âtî ile ifade etmişti:

[Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün]

Şukûh-i tâc-i sultânî ki bîm-i cân derû dercest
Kulâh-i dilkeşest emmâ be terk-i ser nemî erzed

[Sultanlık tacının gökeminde can korkusu gizlenmiştir.
Cazip bir başlık ama baştan olmaya değmez.] [M. Kanar]

Henry İskoçyalılarla muharebe üzereyken Manuel’in Londra seyahatini arzu etmesi pek o kadar nazar-ı hoşnudî ile görülmüyordu [hoş karşılanmıyordu]. Hatta ziyaret meselesi pek çok tereddüt ve muhabereyi mucib oldu. Kralın tehiri-azi met ettirmek azmiyle Paris’te bulunan imparator nezdine gönderdiği murahhasın tavr-ı tedbirinden bir istiskal-i zımnî [dolaylı da olsa hoş karşılamama] niyeti bile istidlal olunabilir. Lakin bir taraftan Manuel’in arzu-yi ziyareti musırrane [ısrarlı] bir surette icra etmesi, diğer taraftan dahi İngiltere’ye karşı husumet halinde bulunan Fransa kraliyeti tarafından mazhar-ı ızaz olmasının [ağırlanmasının] bir hiss-i rekabet husule getirmesi ve bundan mâ’ada düşman-ı umumi addolunan Türklerin Şark imparatorluğunun bekasına hatime çekmek [son vermek] istedikleri sırada birçok Avrupa payitahtlarında hüsn-i kabul gören o misafirin İngiltere’de âsâr-ı mihmannevazî [misafirserverlik] görmesinin âlem-i nasraniyetçe [hıristiyanlık âlemince] düşar-ı ta’yib olabilmesi [ayıplanması] misillü [gibi] mülâhazat akıbet ziyaretin takarrürüne sebep oldu. İmparator İngiltere’ye geçti ve şimalden avdet eden kral Henry tarafından Londra civarında “Blakheys” denilen mahalde âlâyiş-i nam ile istikbal olundu [karşılandı]. Bu tafsilat-ı ziyareti veren İngiliz vakanüvisi Paris’ten Londra’ya kadar olan ziyaret-i imparatorînin İngiltere hazinesi için üç yüz lira gibi -zamanına göre pek ağır- bir masrafı mucib olduğu da işrab ediliyor [üstü örtülü anlatılıyor] ki bu hal ötedenberi İngilizlerce maddiyatın hissiyata feda olunamadığına delalet eder. Tantanalı bir alay ile Londra’ya girildiği zaman Bizantinlerin sade bir surette iktisa ettikleri [giydikleri] uzun ve beyaz renkli cübbeleri İngiltere halkına hiç görülmemiş bir manzara ve alelhusus Rum papazlarının uzun saçları, büyük sakalları, matruş [tırışlı] İngilizler arasında bir tezağ-ı kıyafet arz ediyordu. O zamanın ulemasından sayılanlar eski Bizantin asilzadegânının Kostantin ile onun üç nefer Britanyalı halazadelerinin ahfadından olduklarını, Kostantin’in Britanya-yı Kebir’den otuz bin asker toplayıp İstanbul’a götürmüş olduğunu ve İstanbul’da saray-ı imparatorî muhafızları arasında İngilizler bulunmakta idüğünü [olduğunu] ve hatta şehri mezkurda İngilizceye müşabih [benzer] bir nevi lisan bile söylendiğini öğrenmekle tevsî-i malumat etmişlerdi [bilgilerini artırmışlardı].

Rivayat-ı tarihiye tekerrür eder derler. Bizim ahîren [son zamanlarda] İngilizler hakkında gösterdiğimiz hissiyat-ı cemile altı yüz sene evvel Bizantinlerin ibraz ettiği âsâr-ı mukarenetin [yakınlaşma izlerinin] bir nevi tekerrüründen ibarettir. İki devlet arasında tesis-i takarrüb-i dostane [dostça yakınlaşmanın kurulması] matlub olunca bu gibi pek çok esbab-ı mukarenet keşfi siyaseten lazımeden görülür.

Her neyse, maksada rücu edelim. İmparator Manuel ve maiyeti Londra'da eğlenceler, ziyafetler ile izaz olunduğu evanda [zamanda] imparatorluğun hal-i pürmelâli mucib-i endişe olacak bir dereceye varıyordu. Diğer taraftan dahi rahat ve sükun tanımaz olan Sultan Bayezid imparatorluğun hududuna doğru terakkiyat-ı fatihanesine devam eyliyordu. Binaenaleyh İngilterece muavenet için isticale hacet hissedildi. Fakat o babda sadra şifa verir ne gibi vesait müracaat olunabilirdi? Sabık kral İkinci Rişar devrinde Türkler aleyhinde bir muharebe-yi salîbiye [haçlı savaşı] daha icrası için papalığın iltiması üzerine İngiltere'de toplanmış ianeler bazı ruhbanın uhde-yi ihtilasından istirdad olundu ve yeniden para cem'i için episkoposluklara evamir ısdar edildi [emirler çıkarıldı]. Rivayete nazaran iane-yi hayriye olmak üzere İngiltere'de bu vechile dört bin lira cem' edilmiş. Halbuki bu İngiltere ziyareti hakkındaki tafsilatı aldığım İngiliz müverrihi 1401 senesinde Manuel tarafından imza olunmuş olan bir makbuz varakasinda yalnız üç bin kron ahzı mezkur olduğunu ve İngiltere hazinesinin hesap defterinde dahi yalnız iki bin lira mukayyed bulunduğunu yazıyor! İmparator Manuel iki ay kadar kaldıktan sonra muharebe-yi salîbiye için fiilen hiçbir muvaffakiyete mazhar olmayarak Fransa'ya dönmüş ve 1402 senesinde şehir-i Kostantiniye'ye avdet eylemiştir.

Mukteza-yı kader bu ya! Sultan Bayezid aleyhinde hükümdarân-ı nasâradan [hristiyan hükümdarlardan] hiç birisini tahrike muvaffak olamamış bulunan Manuel bir nusret-i gayr-i muntazıra [beklenmedik zafer] ile teselliyâb oldu [teselli buldu]. Bu nusret ise âlem-i nasraniyetten [hristiyanlık âleminde] değil, Türklerin dini ile mutekid, lisanıyla mütekellim olan bir Şark sâhibzuhuru cihetinden geldi. Timurleng'in hurûcu yalnız Manuel'e değil, Fransa ve İngiltere krallarına ve hatta bütün Avrupa'ya kuvvet-i kalb bahşeyledi.

Timur'un hurucu ve esas-ı devlet-i Osmaniye'yi [Osmanlı Devletinin temellerini] sarsması üzerine kendisine Avrupa hükümdarânı tarafından tebrikler icra edilmişti. Timur da etrafa muzafferiyetini müş'ir olarak yazdığı fârisiyü'l-ibâre [Farsça] bir name Tarih-i Cevdet'te mestur olduğundan burada nakline hacet yok. İngiltere kralı Henry'ye dahi name yazıp yazmadığını tahkik edemedim. Lakin Henry'nin Timur'a hitaben bir mektup yazdığı İngilizce evrak-ı kadîme meallerini hâvi olarak tertip edilen bir eserde sarahaten zikrediliyor.⁸ Bu me'haza [kaynağa] nazaran

⁸ Henry Ellis tarafından telif edilen: Original Letters Illustrative of English History nam kitaba bakıla, birinci cilt, 55. sayfa.

Henry Timur tarafından serbestî-yi muamelat-ı ticariye [ticaret işlemleri serbestliği] tesisi hakkında vukubulmuş olan teklifi kabul ettiğini ve Sultan Bayezid'e galebesinden dolayı ifa-yı tebrik eylediğini müş'ir [bildiren] bir name yazmıştır ki bu name "Şark episkoposu" ünvanını haiz "Con Garinlo" nam rahip vasıtasıyla irsal olunmuştur. Beynelümem [uluslar arası] münasebat-ı siyasiyenin bazen ne türlü suver-i garîbeyi [tuhaf şekilleri] haiz olduğuna büyük bir misal de Timur'un a'dâyı Osmâniye [Osmanlının düşmanları] ile teyîd-i musâfât eylemesidir [dostluğunu pekiştirmesidir]. Timur'un hükümdarân-ı Efrenc [Avrupa] ile olan münasebatında hemcins ve hemdini olan Sultan Bayezid'i "aduvv-i müşterek" [ortak düşman] addeylemesi ve halbuki garbiyyûnun [batılıların] Osmanlılara ve padişahlarına karşı olan adavetleri [düşmanlıkları] pek de teâruz-i menâfiden [çıkar çatışmasından] dolayı olmayıp mahza infidèle bulunmalarından nâşiydi. Halbuki Timurlenk dahi müslüman sıfatıyla âlem-i efrencde infidèle telakki olunurdu!

Yıldırım Bayezid Han ve kral Dördüncü Henry devirlerinden sonra Osmanlılar ile İngilizlerin pek de şayan-ı tetebbu ve tezkâr [incelenmeye ve anılmaya değer] bir teması vukua gelmedi. Sultan Cem vakasında İngiltere'nin ittihaz ettiği meslek [takındığı tavır] Fransa'nın takip eylemiş olduğu meslek derecesinde mühim değildi. Sultan Süleyman Han-ı Kanunî asrında Rodos şövalyelerine karşı açılan muharebede İngilizler hayli alakadarlık âsârı gösterdiler. Fakat Türklerle İngilizlerin münasebat-ı siyasiyesi Kraliçe Elizabet devrinde başladı ki bu münasebatın tarihi ayrıca tedkik ve muhakeme edilmek me'mûldur [umulur].